

Швед В.В., кандидат економічних наук,
професор кафедри бізнесу та права
Вінницький інститут Університету «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5497-0975>

Омельченко О.В., старший викладач кафедри
бізнесу і права
Вінницький інститут Університету «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5121-0222>

Мартинюк В.С., магістрант 2-го року
підготовки спеціальності «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини Університету «Україна»

DOI: <https://doi.org/10.58521/2521-1390-2024-29-5>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINING THE SUSTAINABILITY OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних змін у системі грошових та фінансових відносин підприємств, з акцентом на фактори, що впливають на формування та використання фінансових ресурсів. Автори досліджують взаємозв'язки підприємств з інвесторами, кредитними установами та державою, що лежать в основі фінансової стійкості. В роботі визначено концептуальні та методологічні підходи до оцінки фінансової стійкості, які охоплюють широкий спектр показників, таких як платоспроможність, ліквідність, фінансова незалежність. Особливу увагу приділено критичному аналізу різних коефіцієнтів, запропонованих для оцінки фінансової стійкості, з метою визначення найбільш ефективних методів аналізу.

Ключові слова: фінансові відносини, фінансова стійкість, грошові потоки, фінансові ресурси, платоспроможність, ліквідність, фінансова незалежність, коефіцієнти фінансової стійкості, фінансовий аналіз, фінансове управління.

Abstract. The article is devoted to the analysis of modern changes in the system of monetary and financial relations of enterprises, with an emphasis on factors affecting the formation and use of financial resources. The authors examine the relationships of enterprises with investors, credit institutions and the state, which are the basis of financial stability. The work defines conceptual and methodological approaches to the assessment of financial stability, which cover a wide range of indicators, such as solvency, liquidity, financial independence. Special attention is paid to the critical analysis of various

coefficients proposed for the assessment of financial stability, in order to determine the most effective methods of analysis.

Key words: financial relations, financial stability, cash flows, financial resources, solvency, liquidity, financial independence, coefficients of financial stability, financial analysis, financial management.

Постановка проблеми. У сучасній економічній літературі відсутній єдиний методологічний підхід до трактування сутності поняття «фінансова стійкість». Тому в багатьох наукових роботах з фінансового аналізу дане поняття розглядають вузько, як один із показників фінансового стану підприємства, який характеризує стан активів (пасивів) підприємства, що гарантує певну платоспроможність або стан підприємства, коли сума його майна (активів) достатня для погашення його зобов'язань, тобто підприємство платоспроможне.

Таким чином, у наведених визначеннях сутність поняття «фінансова стійкість» пов'язана насамперед зі станом і структурою активів і пасивів, що впливає з традиційного трактування корпоративних фінансів як системи економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових ресурсів підприємства. Однак економічна природа корпоративних фінансів набагато глибша. Це відносно самостійна галузь національної фінансової системи, що охоплює широке коло грошових відносин, пов'язаних з формуванням і використанням грошових фондів у процесах обігу капіталу, доходів і грошей, виражених у формі різних грошових потоків.

Формулювання цілей. Метою дослідження є систематизація існуючих теоретичних та практичних підходів до оцінки фінансової стійкості підприємств, аналіз їхніх основних характеристик, переваг і недоліків. Стаття спрямована на визначення комплексного методологічного інструментарію, який би дозволив оцінювати стійкість фінансового стану підприємств з урахуванням сучасних викликів економічного середовища та специфіки галузі. Також метою є виявлення факторів, що впливають на фінансову стійкість, та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності фінансового управління для забезпечення стабільного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань оцінки фінансового стану підприємств займалися Бандурка О.М., Борисова В.А., Василик О.Д., Галушко О.С., Івахненко В.М., Ковальов В.В., Козак В.Г., Козак Г.Я., Костирко Л.А., Крейніна М.Н., Лайко П.А., Ляшенко Ю.І., Мних Є.В., Негашев Е.В., Пелипенко Л.П., Поддєрьогін А.М., Сав'як І.Я., Сайфулін Р.С., Ференц І.Д., Шеремет А.Д., Чепурко В.В., Чуй І.В., Чупіс В.А. та інші, хоча недостатнє місце в них займає оцінка фінансової стійкості.

Аналіз економічної літератури свідчить про наявність різноманітних тлумачень сутності фінансової стійкості підприємства, а також про відсутність єдиної думки щодо групування та способу обчислення показників її оцінки. Вимагають подальшого

розвитку питання розробки конкретних механізмів пошуку і реалізації внутрішніх резервів підвищення фінансової стійкості підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні традиційна система грошових (фінансових) відносин зазнає значних змін. Масштаби фінансових відносин, що впливають із реалій сьогодення і впливають на грошові потоки формування та використання фінансових ресурсів підприємств, значно розширилися. Підприємства вступають у фінансові відносини з інвесторами (акціонерами, учасниками, власниками), постачальниками та покупцями щодо форм, способів та умов оплати і способів забезпечення виконання зобов'язань (сплата неустойок, відступлення застави); з фінансовими (кредитними) установами та іншими компаніями, залучаючи й розміщуючи вільні грошові кошти (одержання кредитів та їхнє повернення, виплата страхових відшкодувань та компенсацій, платежі до недержавних пенсійних фондів тощо); з державою – в частині сплати податків та зборів до бюджетної системи, а також в частині сплати податків і зборів до бюджетних установ.

Усі ці фінансові відносини виникають у процесі формування, розподілу, перерозподілу та використання капіталу, доходів, фондів, резервів та інших джерел фінансування підприємств, тобто фінансових ресурсів. Саме ця сукупність фінансових відносин визначає фінансову стійкість підприємства.

У цьому контексті нам видається більш виваженою визначення фінансової стійкості як результату взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства. Узагальнюючи різні підходи до визначення сутності поняття «фінансова стійкість», можна дійти висновку, що «фінансова стійкість» – це узагальнена якісна характеристика фінансового стану підприємства, яка відображає тенденцію зміни фінансових відносин підприємства під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. Термін «стабільність» стосовно характеристики фінансового стану підприємства вказує на стійкість руху як динамічного процесу з певною швидкістю і темпом. Стійкість фінансового становища забезпечується загальною виробничо-господарською діяльністю підприємства. Тому це поняття відображає не тільки стан фінансових ресурсів, а й ефективність їх використання.

Єдиного підходу до показників цього поняття немає, оскільки існують різні підходи до трактування характеру фінансової стійкості підприємства. В економічній літературі подано різні коефіцієнти для оцінки фінансової стійкості як показника фінансового стану підприємства.

Найчастіше як показники фінансової стійкості називаються платоспроможність, ліквідність, фінансова незалежність (автономія). Деякі автори, наприклад Ю.С. Цал-Цалко, пропонує застосовувати низку коефіцієнтів – всього 18. Основні з них: маневреність власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт концентрації залученого капіталу, коефіцієнт залучених джерел у необоротних активах, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів. Коефіцієнт довгострокових зобов'язань, коефіцієнт поточних зобов'язань, коефіцієнт співвідношення залученого і власного капіталу (фінансування), коефіцієнт забезпечення фінансової стабільності, коефіцієнт фінансового левериджу (механізм

управління формуванням прибутку підприємства), коефіцієнт забезпечення запасів робочим капіталом, коефіцієнт забезпеченості оборотних активів робочим капіталом та інші [8].

М.Д. Білик рекомендує оцінювати фінансову стійкість підприємства за такими сімома показниками: фінансова автономія, фінансова залежність, фінансовий ризик, маневреність власного капіталу, структура покриття довгострокових вкладень, довгострокове залучення коштів, фінансова незалежність капіталізованих джерел [1].

Положенням про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затвердженим Наказом Мінфіну України та Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. № 49/121 [7], визначено лише чотири коефіцієнти фінансової стійкості: коефіцієнта платоспроможності (автономії), коефіцієнта фінансування, коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами та коефіцієнта маневреності власного капіталу.

Існує також два основні підходи до визначення фінансової стійкості, у рамках яких диференціюють інформаційну базу для аналізу.

Згідно з першим підходом, при оцінці фінансового стану та фінансової стійкості підприємства основна увага приділяється виключно балансовим даним про джерела фінансування, тобто власному капіталу. У цьому випадку фінансову стійкість підприємства оцінюють виключно на основі даних пасиву балансу.

За другого підходу для оцінки фінансової стійкості підприємства аналізується співвідношення між активами і пасивами балансу, тобто напрямок використання коштів.

У першому підході основними є коефіцієнти, розраховані за пасивом балансу. Однак характеристика фінансової стійкості за допомогою таких показників не є повною. Важливо знати не тільки звідки беруться кошти, а й куди вони вкладаються, як вибудована структура інвестицій.

Другий підхід є повнішим і виправданішим з економічного погляду. Тому повна оцінка фінансової стійкості підприємства має проводитися з використанням як коефіцієнтів, розрахованих на основі пасиву балансу, так і коефіцієнтів, що відображають взаємозв'язок між джерелами формування коштів підприємства і структурою його інвестицій [3].

Необхідність посилення інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств в умовах критичних ризиків та обмеженості фінансових ресурсів зумовлює необхідність суттєвого підвищення ефективності управління фінансовою діяльністю цих підприємств. Одним із найважливіших шляхів розв'язання цієї проблеми є вдосконалення методів аналізу фінансового стану інноваційно-активних підприємств та оцінки їх фінансової стійкості. На сьогодні не існує єдиної універсальної методики аналізу фінансового стану інноваційно-активних підприємств та визначення їх стійкості. Існують різні точки зору на підходи та напрями аналізу фінансового стану інноваційно-активних компаній.

Методика оцінки фінансової стійкості повинна давати змогу узагальнити показники за такими основними групами, що визначають фінансове становище

підприємства: джерела коштів і напрями їх розміщення, ступінь забезпеченості підприємства власними обіговими коштами, що відображає здатність підприємства вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання; платоспроможність; рівень ділової активності, що значною мірою залежить від оборотності обігових коштів, фінансових результатів і загальної ефективності діяльності; рівень ефективності підприємства; рівень ефективності діяльності підприємства.

Для інноваційно-активних підприємств методика також має враховувати критерії та показники оцінки економічної ефективності інноваційних проектів, вплив інновацій на ефективність діяльності підприємства, джерела та способи фінансування інновацій. Ці групи показників тісно взаємопов'язані і тільки в сукупності відображають реальну картину фінансового стану інноваційно-активних підприємств. Компанії та інвестори змушені ухвалювати рішення про інноваційний розвиток в економічному середовищі, що постійно змінюється.

Звичайно, повністю виключити ризики, пов'язані з впливом зовнішнього середовища, неможливо, але можна їх мінімізувати, враховуючи фактори, які впливають на стійкість інноваційного розвитку компанії. У загальному процесі фінансового аналізу підприємств використовуються взаємозалежні та взаємопов'язані підходи і методи, спрямовані на отримання конкретних результатів у конкретних умовах. Побудова конкретних комплексних моделей, що характеризують інноваційний процес і пов'язані з ним інвестиційні рішення, сприяє забезпеченню довгострокового сталого розвитку підприємств і дає змогу їм досягати найкращих виробничих результатів за використання наявних ресурсів.

Коефіцієнтний підхід дає найбільші можливості щодо проведення аналізу динаміки минулої та поточної фінансової ситуації, виявити недоліки та переваги функціонування фінансової системи організації та на основі отриманих результатів ухвалити правильні й ефективні управлінські рішення про проведення змін. Проаналізувавши методики розрахунку коефіцієнтів фінансової стійкості, запропонованих різними науковцями, ми обрали найбільш актуальні показники та узагальнили їх у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінювання рівня фінансової стійкості підприємства

Показник	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Економічний зміст
Власні обігові кошти (робочий, функціонуючий капітал)	P_k	(Власний капітал + довгострокові зобов'язання - необоротні активи) або (оборотні активи – короткострокові зобов'язання)	Оборотні активи, які фінансуються за рахунок власного капіталу і довгострокових зобов'язань. Наявність P_k означає не лише здатність платити поточні борги, а й можливість розширити виробництво
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	$K_{з.в.к}$	Власні обігові кошти / Оборотні активи	Абсолютна можливість перетворення активів у ліквідні кошти

Маневреність робочого капіталу	$M_{p.k}$	Запаси / Робочий капітал	Частка запасів, тобто матеріальних, виробничих активів у власних обігових коштах; обмежує свободу маневру власними коштами
Маневреність власних обігових коштів	$M_{v.o.k}$	Кошти / Власні обігові кошти	Частка абсолютно ліквідних активів у власних обігових коштах; забезпечує свободу фінансового маневру
Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	$K_{заб.в.о.к}$	Власні обігові кошти / Запаси	Наскільки запаси, що мають найменшу ліквідність у складі оборотних активів, забезпечені довгостроковими стабільними джерелами фінансування
Коефіцієнт покриття запасів	$K_{покр.зап.}$	“Нормальні” джерела покриття запасів / Запаси	Скільки на одиницю коштів, що вкладені в запаси, припадає у сукупності власних коштів, довго- та коротко-строкових зобов'язань
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	$K_{авт.}$	Власний капітал / Пасиви	Характеризує можливість підприємства виконати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів; його незалежність від позикових джерел
Коефіцієнт фінансової залежності	$K_{фін.зал.}$	1 - $K_{авт.}$	Ступінь залежності підприємства від зовнішніх зобов'язань
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	$K_{ман.в.к.}$	Власні обігові кошти / Власний капітал	Частка власних обігових коштів у власному капіталі
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$K_{конц.п.к.}$	Позиковий капітал / Пасиви	Характеризує ступінь участі позикового капіталу у формуванні активів; скільки припадає позикового капіталу на одиницю сукупних джерел
Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	$K_{ф.с.}$	Власні кошти / Позичені кошти	Забезпеченість заборгованості власними коштами; перевищення власних коштів над позиковими свідчить про фінансову стійкість підприємства
Показник фінансового левериджу	$K_{фін.лев.}$	Довгострокові зобов'язання / Власні кошти	Характеризує залежність підприємства від довго-строкових зобов'язань. Збільшення свідчить про підвищення фінансового ризику
Коефіцієнт фінансової стійкості	$K_{фін.ст.}$	Власний капітал + довгострокові зобов'язання / Пасиви	Частка стабільних джерел фінансування у їх загальному обсязі

Фінансова стійкість насамперед характеризує фінансову залежність організації від зовнішніх джерел фінансування, що свідчить про її платоспроможність і кредитоспроможність. При оцінці фінансової стійкості підприємства необхідно враховувати наступне:

- власники підприємства надають перевагу прийнятному збільшенню частки позикових коштів;
- кредитори, навпаки, найбільш схильні співпрацювати з підприємствами з

високою часткою власного капіталу.

Під час аналізу фінансової стійкості необхідно розрахувати низку відносних показників. Одним із найважливіших показників фінансової стійкості є коефіцієнт автономії, який показує частку власного капіталу в загальному обсязі коштів, залучених підприємством для здійснення своєї діяльності. Чим вище значення цього показника, тим вища фінансова стійкість підприємства і тим більша його незалежність від зовнішніх джерел фінансування. Мінімальне (нормативне) значення цього коефіцієнта становить 0,5. Однак, з огляду на перспективи подальшого розвитку бізнесу, власники можуть віддати перевагу збільшенню коефіцієнта позикових коштів до прийняттого рівня. Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів – ще один важливий показник, що характеризує здатність компанії фінансувати ліквідні активи за рахунок власних коштів. Високі значення свідчать про фінансову стійкість компанії та її спроможність вести активну господарську діяльність навіть за відсутності позикових або зовнішніх коштів.

Кожен окремий показник фінансової стійкості має нормативне значення або напрямок позитивних змін, необхідний для ефективного управління фінансовим станом підприємства. Нормативні значення коефіцієнтів фінансової стійкості наведено у табл. 2

Таблиця 2

Нормативні значення коефіцієнтів фінансової стійкості

Показник	Напрямок позитивних змін
Власні обігові кошти (робочий, функціуючий капітал)	Збільшення
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	Збільшення; рекомендується значення $K_{звк} > 0,1$; за $K_{звк} \geq 2$
Маневреність робочого капіталу	Зменшення; збільшення запасів призводить до уповільнення оборотності обігових коштів, в умовах інфляції – до залучення дорогих кредитів, що зменшує платоспроможність підприємства
Маневреність власних обігових коштів	Збільшення
Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	Збільшення
Коефіцієнт покриття запасів	Збільшення
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	Збільшення; має бути $K_{авт} > 0,5$
Коефіцієнт фінансової залежності	
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	Збільшення; має бути $K_{ман.в.к.} > 0,5$
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	Зменшення, необхідно аналізувати в залежності від конкретної ситуації
Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	Нормативне значення $K_{ф.с} > 1$
Показник фінансового левериджу	Зменшення; $K_{фін.лев.} < 0,25$
Коефіцієнт фінансової стійкості	Має бути $K_{фін.ст.} = 0,85-0,90$

Значення перелічених показників варіюються від підприємства до підприємства. На значення коефіцієнтів впливають такі фактори, як стадія життєвого циклу компанії, галузь, структура фінансових ресурсів, оборотність оборотних і сукупних активів. Тому застосування коефіцієнтного підходу є проблематичним, оскільки не дає змоги зробити однозначні висновки про ступінь фінансової стійкості підприємства.

За показником покриття запасів і витрат власними і позиковими коштами можна виділити такі типи фінансової стійкості підприємств

1) Абсолютна фінансова стійкість (на практиці трапляється вкрай рідко) – коли власні обігові кошти (ВОК) покривають запаси (З) і підприємство, таким чином, не залежить від банківських запозичень, має абсолютну ліквідність, забезпечено поточну й майбутню платоспроможність.

2) Нормально стійке фінансове становище – коли запаси покриваються сумою власних оборотних коштів і довгострокового позикового капіталу (сума власних оборотних коштів і довгострокових зобов'язань становить функціонуючий капітал – ФК). При цьому компанія має нормальну ліквідність і платоспроможність, а її операційна діяльність досить прибуткова.

3) Нестійке фінансове становище: якщо запаси фінансуються за рахунок власних обігових коштів, довгострокових позикових коштів і короткострокової заборгованості, тобто всіх основних джерел формування запасів і витрат, то компанія має недостатню ліквідність, регулярно стає неплатоспроможною і має повільну оборотність оборотних активів, що потребує додаткових джерел фінансування. Однак потенціал для відновлення платоспроможності є. Сума оборотних коштів, короткострокових кредитів і позик складатиме загальну суму запасів, яка є основним резервом.

4) Кризова фінансова ситуація – коли запаси і витрати не покриваються джерелами, що їх формують, і компанія перебуває на межі неплатоспроможності. Компанія має хронічну прострочену заборгованість перед кредиторами, і відновити платоспроможність без санації практично неможливо [6]. Моделі визначення типу фінансової стійкості подано нижче:

Таблиця 3

Моделі визначення типу фінансової стійкості [2]

№ з/п	Показники, надлишок (+) нестача (-)	Тип фінансової стійкості			
		Абсолютна фінансова стійкість	Нормальна фінансова стійкість	Нестійкий фінансовий стан	Кризовий фінансовий стан
1	$\pm \text{ВОК} = \text{ВОК} - \text{З}$	$\pm \text{ВОК} \geq 0$	$\pm \text{ВОК} < 0$	$\pm \text{ВОК} < 0$	$\pm \text{ВОК} < 0$
2	$\pm \text{ФК} = \text{ФК} - \text{З}$	$\pm \text{ФК} \geq 0$	$\pm \text{ФК} \geq 0$	$\pm \text{ФК} < 0$	$\pm \text{ФК} < 0$
3	$\pm \text{ЗВ} = \text{ЗВ} - \text{З}$	$\pm \text{ЗВ} \geq 0$	$\pm \text{ЗВ} \geq 0$	$\pm \text{ЗВ} \geq 0$	$\pm \text{ЗВ} < 0$

Висновки. Таким чином, механізм управління фінансовою стійкістю – це один з елементів управління промисловим підприємством, що забезпечує розв'язання задачі забезпечення заданого рівня фінансової стійкості за умови формування та найефективнішого розподілу фінансових ресурсів відповідно до стратегії компанії. До функцій механізму управління фінансовою стійкістю промислових підприємств належать заходи, спрямовані на реалізацію поточних і стратегічних фінансових та інвестиційних рішень. У цьому полягає організаційна функція механізму управління фінансовою стійкістю підприємств. Послідовність етапів розвитку механізму управління фінансовою стійкістю дає змогу визначити рівень його фінансової забезпеченості з урахуванням факторів, що впливають на результати діяльності підприємства. У цій роботі розглядаються системи управління підприємством, що дають змогу виокремити основні та допоміжні цілі, які характеризують рівень фінансової стійкості підприємства.

Список використаних джерел

1. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2016. 592 с.
2. Гапак Н.М., Капштан С.А. Особливості визначення фінансової стійкості підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Випуск 1 (42). С. 191-196
3. Косова Т.Д. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2019. 440 с.
4. Омельченко О.В. Інформаційні технології оцінки фінансової стійкості підприємства: *Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю»*. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ 28 березня 2018.
5. Омельченко О.В., Швед В.В., Штифлюк В.В. Про деякі питання оцінки фінансового стану підприємства. *Інфраструктура ринку*. № 68. 2022. С. 145-150.
6. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник. К.: КНЕУ, 2000. 460 с.
7. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Затверджено Наказом Мініну України та Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. № 49/121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text>
8. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз. К.: ЦУЛ, 2012. 359 с.
9. Швед В.В., Дробязко О.О. Фінансове планування на підприємствах. *Подільський науковий вісник*. 2017. №1. С. 46-49
10. Швед В., Свиридюк Я. Теоретико-методичні засади визначення фінансової ефективності на підприємстві. *Матеріали VII Міжнародної науково - практичної інтернет - конференції.: Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку*. 2011. С. 83-85